
O ČRNOGORSKI TRILOGIJI PETRA II. PETROVIĆA - NJEGOŠA

V minulih desetletjih poglobljenega preučevanja¹ umetniških besedil črnogorskega pesnika, cerkvenega in posvetnega vladarja Črne gore, Radivoja Petrovića (1813–1833), pozneje Petra II. Petrovića - Njogoša (1833–1851), sta se mi postopoma izoblikovali dve novi spoznanji: najprej o dejanskem časovnem zaporedju nastajanja njegovih t. i. velikih literarnih del (*Luč mikrokozmosa*, *Lažni car Šćepan Mali* in *Gorski venec* v letih 1845, 1846 in 1847) ter nato o tej trilogiji kot načrtnem literarnem in ideološkem črnogorskem kompleksu oziroma načrtovanem avtorskem zapisu kot temelju specifične črnogorske narodne identitete.

Ključne besede: Njogoš, črnogorska trilogija, romantični filozofsko-religiozni ep, nacionalna identiteta

Med modrimi možmi, velikani človeškega duha (stgr. *philosophos*), ki so sooblikovali temeljna humanistična spoznanja, je tudi vladika Rade, črnogorski vladar, cetinjski metropolit in pesnik Petar II. Petrović - Njogoš, v očeh slovenskega *monstruma scientariusa* Jerneja Kopitarja »slovanski David«, ki je s političnimi in literarnimi dosežki nadaljeval stoletna iskanja in trnovo pot slovanskih prednikov na južnoslovanskih tleh, tedaj neznanih ljudstev »Slovanov Avstrije« in »Slovanov Turčije«, k svobodi.

---

¹ Skozi številna miselna srečanja z nesmrtnim Radivojem Petrovićem iz Njegušev, z vladiko Radom, njegovo podobo, z literarnimi deli, z njegovim življenjem in delom sem v Novem mestu ter pozneje v knjižnicah v Ljubljani, Beogradu, Podgorici, Nikšiću, Zagrebu, zlasti pa na rokopisnem oddelku stare Dvorne knjižnice na Dunaju in v njenem fondu pisne in tiskane zapuščine dr. Frana Miklošiča našel številne pozabljene ali nasploh neznane podatke o Njogoševem literarnem delu.

Ta črnogorski, srbski in južnoslovanski pesnik je v obdobju južnoslovanske nacionalne romantike v treh ustvarjalnih letih (1845–1847) zasnoval in spisal črnogorsko trilogijo: najprej filozofsko-religiozni spev *Luč mikrokozmosa*, ki je sogovornikom v Evropi in Rusiji predstavil krščanski značaj Črnogorcev, nato zgodovinski dramski poskus *Lažni car Ščepan Mali*, ki je poudaril slovanski značaj in povezanost z mogočno slovansko državo, sorodno po jeziku in veri, z opisom resničnega dogodka, usode samozvanega poglavarja Črnogorcev, ki se je predstavljal za ruskega carjeviča, ter zgodovinsko panliterarno poemo *Gorski venec*, in sicer prav v tem vrstnem redu, ki se razlikuje od v strokovni literaturi citiranega, s časom natisa pogojenega zaporedja *Luč, Venec, Lažni car Ščepan Mali*.

Luč mikrokozmosa je bila napisana na Cetinju in natisnjena leta 1845 v Beogradu, *Lažni car Ščepan Mali* je bil napisan pred letom 1846 in v prvih treh četrtinah leta 1846 na Cetinju (besedilo je bilo postavljeno v Trstu in po Njegoševi smrti natisnjeno v Zagrebu, po njegovi izrecni želji »v Jugoslaviji«, 1851), *Gorski venec* pa je nastajal od oktobra 1846 do začetka februarja 1847 na Dunaju, kjer je bil leta 1847 natisnjen.

Vrstni red Njegoševih del je značilen. Njegov vseprisotni vzor, *sveti vladika cetinjski*, Petar I. Petrović - Njeguš, njegov tajnik in Njegošev učitelj Simeon (Sima) Milutinović Sarajlija, Njegoševa široka duhovna in posvetna izobrazba ter njegova družbenopolitična funkcija so narekovali nastanek miselno afirmativne *Luči mikrokozmosa*, največje slovanske filozofsko-religiozne pesnitve nasploh. Njegovo slovansko rodoljubje in domoljubje ter dominantni črnogorski kult svobode, brezpogojna ljubezen do mogočne Rusije in slovanskih bratov so narekovali dramo *Lažni car Ščepan Mali*, opis zgodovinskega dogodka, ki je za več let na črnogorski prestol pripeljal pustolovskega samozvanca samo zato, ker se je izdajal za ruskega carjeviča. S tem besedilom je Njegoš nameraval poudariti trdno in trajno črnogorsko-rusko zavezništvo pred načrtovanim obiskom pri ruskem carju Nikolaju II. Romanovu leta 1846, naklonjenost do bratskega ljudstva Rusije in osebno hvaležnost ruskemu carju. Želja vladike, da bi evropske vladarje spomnil na slavno preteklost Črne gore in plemen *Slavia Orthodoxa, Jugo-Slavije*,² je narekovala sintezo njegovih stvaritev: nastal je *Gorski vienac, istoričesko sobitije vladike crnogoskoga*,³ ki *de facto* pomeni zaključno delo Njegoševe črnogorske trilogije in njegovega celotnega osvobodilnega racionalno-emotivnega ustvarjalnega opusa.⁴

Geneza krščanske *Luči mikrokozmosa* je dobro znana. Njegoševa miselna poema je nastala v zelo kratkem časovnem obdobju, v času štiridesetdnevnega velikonočnega posta in intenzivnega ustvarjalnega zanosa. Besedilo drame *Lažni car Ščepan Mali*

² Po izjavi Milovana Đilasa, avtorja odmevnih zapisov o Njegošu, je bil izraz *Jugo-Slavija* prvič natisnjen v srbskem glasilu *Prizren* leta 1844.

³ Prim. Jevto M. Milović, 1982: *Rukopis Gorskog Vijenca Petra II Petroviča Njegoša*. Titograd: CANU. Izčrpana monografija prikazuje tudi nastajanje naslova tega dela.

⁴ Vido Latković, 1949: »Gorski vijenac je sinteza Njegoševe misli.«

je Njegoš, enako kot nemški pisatelj Karl Herloßsohn (Herloš, Herloszon),⁵ napisal po ustnem izročilu v Črni gori oziroma po besedah pesnika Sarajlije, in ga kasneje dopolnil z zgodovinskimi podatki iz beneškega arhiva.⁶ Besedilo na nekaterih mestih jezikovno in vsebinsko še ni dovolj izdelano.⁷ Na pobudo prijatelja Miklošiča, cenzorja Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti na Dunaju, kjer je nasledil Kopitarja, ter po njegovih nasvetih in primerih iz književnosti, s katerimi ga je ta seznanil, je Njegoš napisal povsem nov epsko-lirski tekst *Gorski venec*; iz tiskarne armenskih očetov mehitaristov na Dunaju je prišel v dnež »pred 13. februarjem 1847. leta«.⁸

Dopolnjeno in močno predelano besedilo drame *Lažni car Šćepan Mali* je dal Njegoš natisniti po nasvetu Andrije Stojkovića iz Trsta v Zagrebu pri bratih Župan,⁹ s simbolnim zapisom: »V JUGOSLAVIJI«. To je, ob javno izraženi avtorjevi politični usmeritvi, hkrati prva knjiga z jugoslovanskim imenom v naslovu.

Izobraženi Miklošič je Njegošu odkril priljubljeno Herloßsohnovo knjigo *Stephan Maly, der Montenegriner Häuptling*, z opombo, da bi se besedilo enake vsebine znašlo v vrtincu aporij in obtožb o plagiatu, ter z opozorilom, da je zaradi grobega izrazja, žaljivih opisov islama in okrutnega črnogorsko-turškega sovraštva tema nesprejemljiva za turško-avstro-ogrske državne odnose. Tako je sprožil nastanek novega dela. Kot je razvidno iz zapisov sodobnikov, je previdni Miklošič¹⁰ Njegoša

⁵ Jirzy Karel Reginald Herloš, nemško Herloßsohn (1804–1849), pri južnih Slovanih malo znan in neupravičeno zanemarjen avtor, je bil nemški pesnik, pisatelj, urednik, prevajalec, poliglot. Rodil se je v Pragi, se leta 1820 preselil na Dunaj in potem v Leipzig, kjer je umrl. Napisal je številna prozna dela, predvsem zgodovinske romane (skupaj 66 knjig). Z južnimi Slovani se je spoznal prek prijateljstev s Simom Milutinovičem Sarajlijo, podrobneje pa, ko je prevajal stihe njegove *Serbijanke*, objavljene v Leipzigu leta 1829. Herloš je objavil več prepesnitev srbskih ljudskih pesmi in po pripovedovanju S. Milutinovića o črnogorski zgodovini spisal odmeven zgodovinski roman v dveh knjigah *Stephan Maly, der Montenegriner Häuptling* (Leipzig, 1828). Njegova zbrana dela, objavljena v Leipzigu v nemščini in pozneje (z drugačnimi naslovi in poudarki) v Pragi v češčini, obsegajo dvanajst knjig.

⁶ Prim. predgovor h knjigi *Šćepan Mali* v priredbi Mihaila Stevanovića, *Celokupna dela P. P. Njegoša 4*, Beograd 1984, 10; Jevto M. Milović, *Staze ka Njegošu*, Titograd 1983; *Petar II Petrović u svom vremenu*, Titograd 1984 idr.

⁷ Po mnenju klasicističnih kritikov Njegoševo literarno delo ne ustreza zahtevam kompozicije klasične grške drame, ki vsebino deli na pet dejanj in diktira predispozicijo, razvoj, zaplet, kulminacijo, razplet in epilog s katarzo; Njegošev *Šćepan Mali* nima »dramskega bistva«, ker se v njegovi strukturi (tako kot tudi v strukturi *Gorskega venca*) vrstijo zgolj epski prizori; v njem ni enotnosti dogajanja, ki bi jih povezovali, niti vzroka in posledic. Med številnimi liki ni niti enega, ki bi se s svojo dramatičnostjo izkazoval kot nosilec dramske napetosti in zapleta – to ni ne Šćepan Mali ne iguman Teodosije Mrkojević; drugi zgodovinski liki, kot na primer ruski knez Dolgorukov, niso predstavljeni kot izvirne, žive osebnosti, temveč so pred gledalci prikazani kot blede enostranske podobe z zelo občimi človeškimi lastnostmi.

⁸ Po ugotovitvi Vida Latkovića, ki sta jo potrdila Jevto Milović (1982) in Živko Brković (1987) v študijah o lastnostih oziroma usodi ohranjenega dela manuskripta *Gorskega venca* v Miklošičevem osebnem arhivu.

⁹ Ta tiskarna je natisnila številna pomembna slovanska dela; po tej objavi se je morala pod političnim pritiskom z madžarske strani umakniti iz Zagreba.

¹⁰ Miklošiču so bile dobro znane razmere na Dunaju, policijske metode, pa tudi številni špiclji in ovaduhi, ki so vedno obkrožali Njegoša. Zato se je izogibal pogovorom v Njegoševem krogu oz. stanovanju: vrstnika in prijatelja je vabil na dolge sprehode po dunajskih parkih, tam pa ga je s svojimi hitrimi koraki oddaljeval od spremstva, da bi se lahko v miru pogovorila brez prič.

usmerjal v univerzalne formulacije, ki bi jih odgovorni cenzor slovanskih knjig z mirno vestjo odobril za tisk.

Iz konteksta drame *Lažni car Ščepan Mali*, iz miselne zakladnice pesnitve *Luč mikrokozmosa* ter iz fragmentarnih Njegoševih zapisov v veliki *Beležnici* je v štirih mesecih na Dunaju nastalo (ob sodelovanju Njegoševega spremstva, obiskovalcev, predvsem Vuka Stefanovića Karadžića in Njegoševega tajnika) besedilo z naslovom *Gorski vienac, istoričesko sobitije*, s skromnim podpisom avtorja: *sočinitelj* (sestavljavec).

Glede spoznanja o tridelni celoti Njegoševega literarnega opusa, ki ga znanstveniki in teologi tolmačijo kot filozofsko in umetniško miselno celoto, najvišjo črnogorsko duhovno vrednoto, želim poudariti, da je Njegoš največkrat obravnavan, citiran, prevajan in najbolj vsestransko preučevan južnoslovanski avtor. Vseh tukaj ni mogoče citirati, v zvezi z vsebino tega prispevka pa navajam Vida Latkovića, ki je prvi leta 1949 (in 1963)¹¹ spoznal in raztolmačil celotno Njegoševo literarno delo: štel ga je za načrtovano organsko celoto. V njej je sledil sosledju pesniško izrečene filozofsko-religiozne miselnosti v *Luči*, pesniško zgodovinsko-dramatičnemu dogajanju v *Lažnem carju Ščepanu Malem* in stihom upornega, svobodoljubnega pesništva v *Vencu*; to miselno celoto raznoterih umetniških literarnih besedil, neenakih po intenziteti avtorjeve invencije in umetniški vrednosti, je poimenoval triptih, *veliki triptihon*.¹²

Navedena ugotovitev (ob študijah Jevta M. Milovića, Miodraga Popovića, Radomirja Ivanovića) je potrdila moja spoznanja iz pomladi 1990, da je Njegoš s svojo daljnosežno vizijo, vodilno idejo in izbranimi opisi večnega boja za svobodo, za črnogorsko enotnost in slogo zelo preiščeno, zavestno in umetniško odmevno ustvarjal temelje črnogorske književnosti, kulture in narodne zavesti, da je načrtno iniciiral in usmerjal nastajanje nacionalne identitete plemen oziroma ljudstva Črnogorcev.

Druga potrditev pojmovanja Njegoševega literarnega dela kot trilogije oziroma konkretnije Njegoševe *črnogorske trilogije* v očeh poznavalcev literarnega dela Petra Petrovića - Njegoša leži v ugotovitvah Žarka Vidovića v študiji *Njegoš i kosovski zavjet u novom vijeku* iz leta 1977.¹³ Vidović Njegoševa literarna dela tolmači in imenuje *Njegoševa trilogija kosovske zaveze*, za nerazdelljivo tridelno

¹¹ Vido Latković je o Njegošu pisal leta 1948. Leta 1963 so njegovo razširjeno in dopolnjeno besedilo natisnili v Beogradu v knjigi *Petar II Petrovič Njegoš* pri znani založbi Nolit. Neutrudni prevajalec iz južnoslovanskih književnosti Tone Potokar je besedilo prevedel v slovenščino. Latković je bil član uredniškega odbora za izdajo vseh Njegoševih del (Celokupna dela Petra II. Petrovića Njegoša, Beograd: Prosveta; Cetinje: Obod), ki so izšla v sedmih knjigah; natisnjene so bile v Delovi tiskarni v Ljubljani v številnih izdajah.

¹² Prim. *Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša* 3, Beograd: Prosveta, Obod, 41984, str. 317.

¹³ Deli tega besedila so bili natisnjeni v beograjski literarni reviji *Savremenik* 1982 (št. 7, 5–30). Vidovićeve študija je bila natisnjena leta 1989 v celotnem obsegu pod naslovom *Njegoš i kosovski zavjet u novom vijeku* pri založbi Filip Višnjić v Beogradu. Prim. str. 6, 9, 21 ter zlasti 24 in 96–97.

celoto, utemeljeno z visokimi moralnimi in filozofskimi vrednotami zgodnjega krščanstva in neponovljive srbske oziroma lokalne črnogorske zgodovine.¹⁴

V minulih desetletjih so se Njegoševe misli in čustva, izbrani deseterci in osmerci iz *Luči mikrokozmosa*, *Gorskega venca* in *Šćepana Malega* v Črni gori postopoma zlili v komplementarno celoto, povezano v trdno zgradbo z rdečo nitjo Njegoševega domoljubja in svobodoljubja, in s temi plemenitimi idejami potrdili obstoj *črnogorske trilogije* kot vrhovne duhovne zgradbe in vrednote črnogorske skupnosti.¹⁵

Vir

Petrović, Petar II Njegoš, 1984: *Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša 4*. Beograd.

Literatura

Andelković, Sava, in Thomas, Paul-Louis (ur.), 2013: *Njegoš u ogledalima vjekova: Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa »Njegoš, prince – évêque et poète – de la montagne au cosmos«, održanog 14. i 15. juna 2013. na Sorboni*. Cetinje: Fakultet dramskih umjetnosti.

Bečanović, Tatjana, idr. (ur.), 2013: *Njegoševi dani: Zbornik radova. Međunarodni naučni skup*. Nikšić: Filozofski fakultet.

Milović, Jevto M., 1982: *Rukopis Gorskog vijenca Petra II Petrovića Njegoša*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Milović, Jevto M., 1983: *Staze ka Njegošu*. Titograd: Univerzitetska riječ.

Milović, Jevto M., 1984: *Petar II Petrović u svom vremenu*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Osolnik, Vladimir, 1999: *Istorija književnosti o Petru II Petroviću Njegošu*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Vuksanović, Miro (ur.), 2013: *Njegoš. Dva veka*. Beograd: Vukotić media.

---

¹⁴ Kadar beremo ali komentiramo Njegoševo *trilogijo*, bi morali upoštevati, da je pesnik ustvarjal v predstandardni jezikovni in prednacionalni politični dobi v Evropi in na južnoslovanskih tleh, ko so tuje sile *južnim Slovenom, Slavjanom, Slavenom* vsiljevale svoje interese, meje in politična ter etnična imena. »Ideja o Južnih Slovanih kot drugem imenu za etnične Srbe« je bila takrat zapisana kot splošno veljavno ime v evropskih znanstvenih krogih (prim. Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898) ali kot sto let pozneje ponavlja Slobodan Prosperov Novak (*Povijest hrvatske književnosti 2*. Split: Slobodna Dalmacija; Marijan tisak, 2004, str. 50).

¹⁵ Besedilo je del obsežnejše avtorjeve še neobjavljene razprave o teh vprašanjih.